

Németh Zoltán

Identitás: „tisztá szöveg” vagy a „szerző ideológiája”?

[zárszó]

Szöveg és (kulturális) identitás címet viselő konferenciánk annak reményében jött létre, hogy a címben és a vitaindítóban felvetett tézisek alapján olyan véleménykülönbségek artikulálódnak majd a felkért hozzászólók írásaiban, amelyek a továbbgondolás reményében hasznos utakat nyitnak egy szélesebb elemzéshez. Vagyis főként a vita szellemisége határozta meg összejöveteletünket, s ennek kapcsán köszönet illeti mind a felkért előadókat, mind azokat a jelenlévőket – Tóth Károlytól Görözdi Juditon át a pozsonyi és nyitrai egyetem doktoranduszaiig –, akik értékes hozzászólásaikkal mutattak rá a téma egy-egy új aspektusára. Valamint, nem utolsósorban, köszönet illeti a somorjai Fórum Intézetet, amely helyet biztosított a véleménycserére.

A 20. századi irodalmi és kulturális identitások nem egy problémája a 19. században gyökerezik. Dusík Anikó A „nemzeti” kényszerítő ereje című előadásában arra a stratégiára mutatott rá, amely által a magyar irodalomban a kollektív identitás magatartásformái az egyéni identitásképző elemek fölé emelkedtek, s normatív módon kezdtek el viselkedni. Dusík Anikó Kármán József Urániájának „nemzeti karakter”-éből indul ki elemzése során, s Kölcsey Ferenc, Toldy Ferenc és Gyulai Pál esszéinek, tanulmányainak ideologikus mintázatai nyomán jut el Vörösmarty Mihály Csongor és Tündéjének, valamint Teleki László Kegyenc című drámájának értelmezéséhez. Dusík szerint e két mű individualista vonásai ellentétben állnak mind Katona József Bánk bánjának, mind Vörösmarty Mihály Zalán futásának, mind a két mű korabeli recepciójának nemzeti ideológiájával. Nem lehet nem észrevenni, hogy a „nemzeti” és „individualista” kettősére redukált ideologikus struktúrája még a 20. századi magyar irodalom nem egy korszakában is jelentős és egyúttal meglehetősen regresszív mintaként jelent meg. A népies-kollektivistá irodalom és a kései modern-posztmodern irodalom kánonjainak, illetve e kánonok különbségének is egyik döntő eleme a „nemzeti” és az „individuális” stratégiáinak értelmezési különbségeire vezethető vissza.

Grendel Lajos *A szerző trónfosztása* című írásában szintén a 19. századig megy vissza, s arra a kérdésre kereste a választ, hogy „a szerző-mű-befogadó trojkában az író státusa miként változott meg a legutóbbi százötven évben”. A szerző világirodalmi horizontban elemezte a regény fejlődésének azt a vonulatát, amely a „mindentudó” szerző után a „tisztá” szöveg felé irányította az irodalom folyamatait, s az utóbbi évtizedek kapcsán megállapította, hogy az eltérő nézőpontok sokaságában kell keresnünk az autentikus szerzői pozíciókat, miután mindenféle egységesnek hitt világ és igazság eltűnt. Ez az autentikus szerzői pozíció Grendel Lajos szerint a stílus, minden író individuális, individualista stílusa, amely lehetetlenné tesz bármiféle akadémikus általánosító besorolást.

A Csehy Zoltán – Polgár Anikó szerzőpáros a tranzaktív irodalomtudomány azon felismeréséből indult ki, amely szerint az identitás „az általunk kialakított alkalmazkodási és vágyminták transzformációjaként lép relációba az irodalommal”, s a befogadói identitások újramodellezése nyomán tipologizálták a szereplíra egyes válfajait. A kilencféle eljárás által az ókortól a reneszánszon át egészen napjainkig szembesülhetünk a szerzői kreativitás és a maszkos irodalom különféle lehetőségeivel. Csehy Zoltán és Polgár Anikó tanulmányából az irodalmi identitásjátékok összetettségére és egyúttal rendkívüli változékonyságára láthatunk rá. Mindez óhatatlanul felveti annak a kérdését, hogy milyen időbeli folyamatoknak feleltethetőek meg az így előállt maszkos identitásjátékok, illetőleg vannak-e olyan eljárások, amelyek bizonyos korszakok mentén szerveződnek.

Tanulmányomban ennek a kérdésnek a nyomán próbáltam meg felvázolni a posztmodern háromféle megjelenési módját a szerzői nevet problematizáló maszkos szerű identitásjáték irodalmi gyakorlóterepén. Ennek során az imitáció, a szimuláció és referencializáció technikái mentén adódott lehetőség a háromféle posztmodern szövegkomponálásának elkülönítésére.

Keserű József már előadásának elején megjegyezte, hogy meglepte a vitaindító szöveg azon intenciója, amely nyomán a szerző fogalma került előtérbe a szöveg fogalma helyett. Előadásában feltette a kérdést: vajon mi a szerző és hol a helye? Véleménye szerint az olvasás során hozunk létre egy szerzőt, s a szöveg alkot meg egy szerzői szerepet, de ez nem azonos az életrajzi szerzővel. Sőt: véleménye szerint a szerző életrajzának ismerete szűkíti a szöveget, annak értelmezéslehetőségeit. Mint megállapította: nem szerzőket olvasunk, hanem szövegeket. Az irodalom csak nyelv, a nyelviség sajátos kérdéseivel szembesít.

Mészáros András Szerzői identitás című előadásában a szerzői identitás konstrukciójának filozófiai aspektusait, illetve ennek nyomán a szerzői identitást az irodalomtörténet struktúráin belül vizsgálta. A 19. századi magyar irodalom vitájából, az ún. Athenaeum-vitából Mészáros András egy jóval általánosabb problémára irányítja a figyelmet. Jelesül arra, hogy a szerzői identitást mennyire határozza meg a kortársi vélemény a „korszellem” keretein belül, s milyen diszkrepanciák figyelhetők meg az identitást illetően a kortársaknak, illetve magának a szerzőnek a szövegeiből. Mindez azért tanulságos, mert az irodalmiság folytonos kánonátrendeződéseire utal: az újraolvasások nyomán feltáruló irodalmi viszonyokból egyúttal a szerzői identitás értelmezésfüggő megjelenései követhetők nyomon.

A vita során Keserű József kételyeit fejezte ki azt illetően, hogy vajon imitálható-e a régiség nyelve, valamint hogy Weöres Sándor *Psychéje* kapcsán megfelelő fogalom-e az imitáció fogalma. A kérdés véleménye szerint szoros összefüggésben áll az idegenség problémájával: vajon mennyire tehető saját-tá az idegen? Tóth Károly Hizsnyai Zoltán Tsúszó Sándorára utalva érdekes adalékokkal egészítette a fiktív maszkos szerű szerzői identitás megjelenését. Mint kiderült, Tsúszó alakjában egy szlovákiai magyar értelemben vett áltörténeti hagyomány jelent meg – hangsúlyozottan nyelvként és paródiaként. Tóth Károly felelevenítette a pozitivisták szlovákiai magyar irodalomtörténész alakját, aki kétségbeesetten kutatott a két világháború közötti szlovákiai magyar irodalomtörténetben, hogy rátaláljon Tsúszó Sándorra.

Dusík Anikó a szöveg- és szerzőközpontú korszakok eltérő viszonyrendszereire hívta fel a figyelmet. Szerinte jól nyomon követhető, hogy míg a felvi-

Identitás: „tisza szöveg” vagy a „szerző ideológiája”?

lágosodás alkotói a szöveget tolták előtérbe, addig a romantikában a szöveg alkotója, az én, a szerző vált fontossá. Keserű József ellenvetésére reagálva azt az elgondolkodtatónak szánt példát hoztam fel, amely szerint míg Weöresnél a régiség felidézett nyelve egy neki megfelelő valóságot idéz fel (a 18-19. századi nyelv egy 18-19. századi valóság elemeire utal folyamatosan), addig Esterházy Csokonai Lilijének szövegében a régiség nyelve a 20. századi valóság elemeibe, nyelvi reáliába bonyolódik – vagyis meg sem próbálja eljátszani az autentikusságot. Ez a különbség alapvető lehet, s az imitáció és a szimuláció különbségként foghatjuk fel.

A vita során a szerző pozíciójának értelmezése kapcsán hangzott el a legtöbb észrevétel. Tóth Károly szerint akkor válik fontossá a szerző, amikor az értelmező nem tud mit kezdeni a szöveggel, illetve amikor nincs elég anyagunk a szöveghez. Keserű József hozzászólásában a tiszta szöveg ideája mellett tette le a voksát, véleménye szerint a legbecsületesebb olvasás az lenne, ha szerzői név nélküli szövegek kerülnének az olvasók elé. A szerzői név, a szerzői életrajz ismerete Keserű József szerint eltéríti a figyelmet a szövegről, ez már egy „szennyezett” olvasás. Példaként Shakespeare-t hozta fel, miszerint szövegeinek olvasásához nem szükséges a szerző életrajzának ismerete. Görözdi Judit Keserű József gondolatmenetére válaszolva azt a kijelentést kockáztatta meg, miszerint a tiszta szöveg ideája maga is ideológia, bármennyire is próbál ideológiamentesnek látszani, s hogy az irodalomtudomány – ha ezt a logikát, illetve nyelvhasználatot folytatjuk – maga is eleve „szennyeződés”. Sőt, folytatta: az irodalomtudomány azért van, hogy minél többet, minél többféleképpen szennyezzen. A vitához hozzászólva jómagam éppen Shakespeare kapcsán említettem Stephen Greenblatt Shakespeare-monográfiáját, mint amely rendkívül erős kapcsolatot épít életrajz és szövegértelmezés között, s ezáltal egy rendkívül karakteres és autentikus értelmezést épít fel. De éppen a nemváltó maszkos irodalom kapcsán vethető fel mind a szerző, mind az értelmező neme: vajon miért csak női olvasók számára volt probléma az Esterházy-féle *Tizenhét hattyúkjának* lehetséges szexista nyelvhasználata és narrációja? Keserű József ennek kapcsán azon a kérdésen gondolkodott el, hogy vajon mi számít irodalmi tények.

A szerzői identitás kapcsán még rengeteg kérdés vetődött fel: a dilettáns szöveg és annak imitációja (Keserű József, Polgár Anikó), a humanista önreprezentáció és újraírás (Csehy Zoltán), a szerző identitásának filozófiai aspektusai (Mészáros András), valamint a szerző neme (Dusík Anikó, Görözdi Judit) kapcsán. A vita során olyan kérdések vetődtek fel, amelyek nyomán általánosan használt irodalomelméleti fogalmak értelmeződtek újra, s lezártak hitt konstrukciók jelentek meg új kontextusban. Egyértelművé vált, hogy szerző és olvasó identitása a kortárs irodalom és irodalomelmélet legfontosabb kérdései közé tartoznak. Ennek kapcsán az identitásprobléma legkülönbözőbb aspektusai mentén haladva szövegtől az identitásig, identástól az ideológiáig, ideológiától a szövegig haladt az érvelés menete. Valószínűleg ez a konferencia és vita sem jött volna létre az élő kortárs magyar irodalom folytonos inspirációja nélkül: az utóbbi évek és évtizedek családtörténetei, maszkos költői játékaik, aperegényei, identitáslírása nélkül.